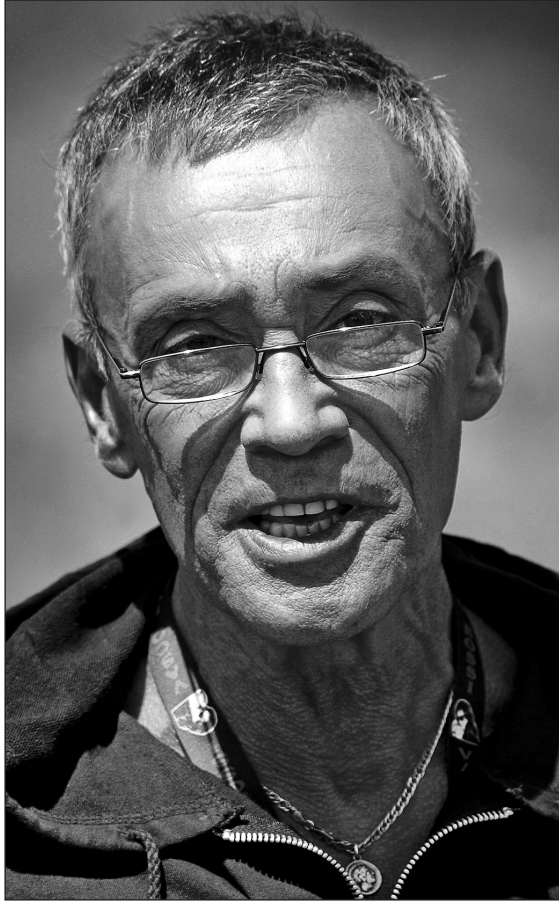

**Stat rosa pristina nomine
nomina nuda tenemus**

Андрій Олегович Добролюбський
(1949–2023)

Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Кафедра історії України

АО:
Nomina nuda tenemus

Меморіальні читання
А. О. Добролюбського

Одеса
2024

УДК 94(100)(477); 902/904(092)(084)

М49

Видання рекомендовано Вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».
Протокол №17 від 27 червня 2024 р.

Редколегія:

Головний редактор О. Б. Головка

Ю. А. Добролюбська

О. П. Сєкерська

А. В. Красножон

М 49   **АО: Nomina nuda tenemus. Меморіальні читання А. О. Добролюбського.** Добірка наукових статей / Колектив авторів за ред. О. Б. Головка; Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2024. – Одеса: Бондаренко М. О., 2024. – 208 с. : іл.

ISBN 978-617-8327-84-2

УДК 94(100)(477); 902/904(092)(084)

Макет та дизайн обкладинки:

Д. А. Топал

ISBN 978-617-8327-84-2

© Автори текстів, 2024

© ПНПУ, 2024

Зміст

Андрій Красножон
NOMINA NUDA TENEMUS
(Ми володіємо простими іменами):
пам'яті Андрія Добролюбського
9

Фотоальбом
15

Історія та теорія археології

Євген Борінштейн
МЕНТАЛІТЕТ ОДЕСИТА: ТВОРЧА СКЛАДОВА
АНДРІЯ ДОБРОЛЮБСЬКОГО
27

Юлія Добролюбська
АРХІВНИЙ ФОНД РОДИНИ ДОБРОЛЮБСЬКИХ
32

Андрій Красножон
ПЕРСПЕКТИВИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НА ПРИМОРСЬКОМУ БУЛЬВАРІ В ОДЕСІ
36

Валерій Левченко
ПІДГОТОВКА ТА АТЕСТАЦІЯ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
З АРХЕОЛОГІЇ В ОДЕСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ІСТОРИКО-
АРХЕОЛОГІЧНОМУ МУЗЕЇ
(друга половина 1920-х – початок 1930-х рр.)
43

Ірина Немченко
ПОВСТАННЯ ЧИ РЕВОЛЮЦІЯ:
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АРСЕНАЛ ОЛДЖЕРНОНА СІДНЯ
51

Світлана Паламарчук
КУЛЬТУРНИЙ ВСЕСВІТ АНДРІЯ ДОБРОЛЮБСЬКОГО
55

Павло Тоцький
КАРДИНАЛ РІШЕЛЬЄ І ГАЛЛІКАНІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВОЮ
63

**Археологія та історія доби каменю –
раннього залізного віку**

Наталія Бурдо
ДОМЕСТИКАЦІЯ КОНЯ. ДЕ, КОЛИ, ХТО І НАВИЩО?
72

Оксана Вар'ян
В ПОШУКАХ ІДЕАЛУ: ВЗІРЦЕВИЙ ГРОМАДЯНИН У КОЛЕКТИВНИХ
УЯВЛЕННЯХ АФІНЯН КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ
78

Михайло Відейко
¹⁴C ДАТИ ТА АБСОЛЮТНА ХРОНОЛОГІЯ КУКУТЕНІ-ТРИПІЛЛЯ:
ЩО І ЯК НАСПРАВДІ МИ ДАТУЄМО?
85

Світлана Іванова
НАРОДЖЕННЯ КУРГАНУ: ПРО ПОЧАТОК НОВОЇ ПОХОВАЛЬНОЇ
ТРАДИЦІЇ АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКИХ СТЕПІВ
91

Олег Савельєв
ДО ПРОБЛЕМИ ФІНАЛЬНОГО ЕТАПУ ІСТОРІЇ ТІРИ
100

Валерій Топчий
КСЕНОФОНТ АФІНСЬКИЙ: СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
Й ПОЧАТОК ВІЙСЬКОВОЇ КАР'ЄРИ
109

Генадій Тощев, Світлана Андрух
ДОСЛІДЖЕННЯ МАМАЙ-ГОРИ

113

Юрій Чернієнко
ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО ПРЕІСТОРИЧНИХ ЖИТЕЛ
ЗЕМЛЯНКОВОГО ТИПУ

119

Анастасія Ягупова, Олена Секерська, Сергій Маєвський
ВИПАДКОВА ЗНАХІДКА ТЕРАКОТ
НА НІКОНІЙСЬКОМУ ГОРОДИЩІ

128

**Археологія та історія Середньовіччя
та Нового часу**

Serghei Agulnikov
THE NOGAI BURIAL MOUNDS IN SOUTHWEST BUDZAK

134

Ігор Бруяко
ГОРОДИЩЕ КАРТАЛ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАННЬОГО
НОВОГО ЧАСУ (ЗА АРХЕОЛОГІЧНИМИ МАТЕРІАЛАМИ)

141

Олександр Головко
КОНФЕДЕРАЦІЯ «ЧОРНИХ КЛОБУКІВ» НА ПІВДЕННОМУ КОРДОНІ
РУСІ (КІНЕЦЬ XI – ПЕРША ТРЕТИНА XIII СТ.).

147

Наталія Діанова
ЄВРЕЙСЬКИЙ ФАКТОР В ІСТОРІЇ ОДЕСИ XIX СТ.

153

Віктор Савченко
ДО ПИТАННЯ КЕЛЬТСЬКОЇ «ПРИСУТНОСТІ» В УКРАЇНІ

158

Секерська Олена
КОНІ ІЗ ПОЛОВЕЦЬКИХ ПОХОВАНЬ БІЛЯ С. ВИНОГРАДНЕ
ТОКМАЦЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

164

Олександр Смирнов, Леонід Смирнов, Денис Бондаренко
ЩЕ РАЗ ПРО КОЛЕКТИВНЕ СЕРЕДНЬОВІЧНЕ ПОХОВАННЯ
НА О. БЕРЕЗАНЬ

169

Вадим Чепіженко
ТРАГІЧНА ІСТОРІЯ ЕЛІС НОРФОЛКСЬКОЇ,
АБО ЯК БЕЗКАРНО ВБИТИ ОНУКУ КОРОЛЯ?

174

Додаток

Хронологічний покажчик друкованих праць
доктора історичних наук,
професора Андрія Олеговича Добролюбського
Укладач – Ю. А. Добролюбська

183

ВИПАДКОВА ЗНАХІДКА ТЕРАКОТ НА НІКОНІЙСЬКОМУ ГОРОДИЩІ

Анастасія Ягупова

студентка 1 року навчання другого
(магістерського) рівня
спеціальності 014 Середня освіта
(Історія)
ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса

Олена Сєкерська

кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри історії України
ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса

Сергій Маєвський

художник-реставратор,
Одеський археологічний музей НАН
України, м. Одеса

Анотація. Теракотові статуетки є важливим джерелом для вивчення культури, релігії та культур мешканців античних полісів Північного Причорномор'я. Ці статуетки є не тільки зразками стародавньої майстерності, а й надають цінну інформацію про повсякденне життя, релігійні обряди та вірування населення давньогрецьких колоній в різні періоди їх існування. Аналіз цих статуеток допомагає розширити наше розуміння культурного контексту та соціальної організації міст. У роботі публікуються випадкові знахідки фрагментів статуетки та, імовірно, ніжки від курильниці, зроблені на території Ніконійського городища, які доповнять раніше знайдений археологічний матеріал.

Ключові слова: Північне Причорномор'я, Ніконій, теракота, античність.

Abstract. Terracotta figurines are an important source for the study of culture, religion and cults of the inhabitants of the ancient polis of the Northern Black Sea region. These figurines are not only examples of ancient skill, but also provide valuable informa-

tion about everyday life, religious rites and beliefs of the population of ancient Greek colonies in different periods of their existence. Analysis of these figurines helps to expand our understanding of the cultural context and social organization of cities. The work publishes random finds of fragments of the figurine and, presumably, legs from the smoking room, made on the territory of the Nikonian settlement, which will complement the previously found archaeological material.

Keywords: Northern Black Sea Coast, Nikonium, terracotta, antiquity.

З заснуванням у Північному Причорномор'ї Генуезьких колоній і факторій стали створювати географічні карти з нанесенням на них назв поселень ще античного періоду, які вже давно не існують на цих землях. Так стало відоме античне поселення «Ніконій» або «Ніконіум» – у різних варіантах при перекладі в транскрипції, заснований у VI столітті до н.е. на лівому березі Дністровського лиману [3, с. 80–81].

Протягом своєї історії Ніконій був важливим торговим та культурним центром у районі Причорномор'я, на березі розтяглося півтора десятки синхронних поселень. На основі матеріальних джерел, здобутих під час перших археологічних досліджень, було прийнято вважати, що саме мілетиани заснували поселення на лівому березі Дністровського лиману. Згодом аналіз лапідарного напису привів до припущення, що Ніконій міг бути заснований як залежна колонія Істрії [2, с. 37].

Багаторічні дослідження дозволяють реконструювати вигляд цього стародавнього міста, його вулиці, храми, житлові приміщення. Незважаючи на те, що з часом Ніконій занепав і був покинутий, археологічні

Додаток 1. Фрагмент 1 статуетки з Ніконію.

Додаток 2. Фрагмент 2 ніжка від курильниці або фрагмент теракоти.

знахідки і руїни можуть розповісти про його багату історію та культурну спадщину [1].

У 2023 р. в грабіжницькій ямі на території городища були знайдені фрагменти статуетки і ніжка від курильниці, або фрагмент від теракоти. Статуетки ділять на дві групи, до першої відносять теракотові вироби, що мають характер зображень античної коропластики. До другої групи входять решта виробів зі схематичним зображенням людини [4, с. 81]. У теракотових статуетках втілювалися релігійні, міфологічні чи побутові сюжети (дитячі іграшки). Статуетки виготовлялися шляхом формування у порожнистих формах або були ліпні. Друга група містить класифікацію виробів за ознаками статті або її відсутністю.

Найбільший із знайдених фрагментів зображує голову людини, ніс позначається зачіпом, очі у вигляді заглиблень. Статуетка виконана із сіро-коричневої глини, в зламі глиняна маса зерниста, з домішкою піску. Висота фрагменту становить 8,5 см. Встановити гендерні ознаки неможливо через відсутність інших фрагментів статуетки.

Ніжка від курильниці виконана з сіро-коричневої глини, висота її становить 6,5 см. Подібні статуетки, знайдені в археологічних комплексах, мають культове значення. Зазвичай багато в чому їх пов'язують із землеробськими культами. Техніка виготовлення цих виробів досить консервативна [4, с. 81]. Датують подібні вироби з античних пам'яток нижнього Подністров'я на основі стратиграфічних досліджень, які мають хронологічний діапазон від IV ст. до н.е. до перших століть н.е. Нажаль, більшість знахідок походять зі змішаних шарів, що ускладнює датування. Дослідження на Ніконійському городищі не є виключенням, тільки три стату-

етки з одинадцяти були знайдені у ямах з відомими хронологічними межами з IV ст. до н.е. по II–III ст. н.е. [4, с. 84–85].

Оскільки кількість знайдених у Ніконії ліпних теракотових статуєток невелика, публіковані у даній роботі випадкові знахідки доповнюють колекцію теракотових виробів та розширюють уявлення про релігії та культу мешканців античного Ніконію.

Список використаних джерел

1. Бруяко И. В. Никоний римской эпохи. / И. В. Бруяко, А. Н. Дзиговский, Н. М. Секерская; отв. ред. докт. ист. наук, проф. Е. В. Смынгына. НАН Украины, Одесск. археол. музей, Одесск. нац. ун-т им. И. И. Мечникова. Измаил: Изд-во «СМИЛ», 2008. 224 с.
2. Секерська Н. М., Буйських А. В. Про час заснування Ніконія (за матеріалами східногрецької кераміки). Археологія. 2018. Вип. 1. С. 37–44.
3. Охотников С. Б. Никоний в античных письменных источниках. Материалы по археологии Северного Причерноморья. 2015. Вип. 13. С. 80–90.
4. Савельева К. С. Ліпні антропоморфні статуєтки з античних пам'яток Нижнього Подністров'я. Археологія. 2017. Вип. 3. С. 81–89.

Наукове видання

**АО:
Nomina nuda tenemus**

Меморіальні читання
А. О. Добролюбського

Українською та англійською мовами

Підписано до друку 27.06.2024 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Alegreya
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 12,1. Наклад 100 прим.
Зам. № 1706/1

Надруковано з готового оригінал-макета у друкарні «Апрель»
ФОП Бондаренко М. О.
65045, м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
Тел.: +38 (048) 703 11 86
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014